

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ: АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЯМИ

©2021 СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.1
JEL: A12; A19; R12

Семигуліна І. Б. Теоретичні аспекти просторового розвитку: аналіз світового досвіду формування системи управління територіями

Характерні для різних часових періодів етапи розвитку світової економіки й особливості функціонування країн у світі: зміна тенденцій, поява та наростання соціально-економічних і суспільно-політичних суперечностей, важливість певних ключових факторів для формування політики управління територіальним розвитком за різних умов зумовили виникнення ряду теорій просторового розвитку. Автори теорій і моделей просторового розвитку розглядали розвиток територій з позиції широкого кола факторів впливу: географічних, адміністративних, економічних, соціальних, політичних, інноваційних тощо, характерних для різних часових періодів. Ефективне управління територіальним розвитком у сучасних умовах набуває актуальності з позиції необхідності не лише вирішення існуючих проблем, а й розширення можливостей для саморозвитку територій. Реалізація теоретичних положень теорій просторового розвитку знайшла практичне відображення в різні історичні періоди становлення економіки різних країн. Теорії просторового розвитку складають основу методології публічного управління, що визначає принципи, напрями формування та способи забезпечення функціонування організаційних структур і відповідних механізмів, моделей розвитку та управління, підходи до використання ресурсів та інше. За допомогою просторових теорій пояснюють і передбачають тенденції, розробляють моделі та механізми територіального розвитку, формують інструменти їх практичної реалізації. Внаслідок важливості, складності та взаємозалежності з цілим колом суспільно-політичних, соціально-економічних, екологічних та інших процесів питання теоретичних підходів до формування та функціонування оптимальної моделі просторового розвитку постійно залишаються в полі зору дослідників і практиків світу, що надалі визначає перспективність і актуальність вивчення визначеної тематики.

Ключові слова: просторовий розвиток, теорії просторового розвитку, система публічного управління територіями, територія, територіальний розвиток.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-7-6-14>

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 22.

Семигуліна Ірина Борисівна – кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: isemigulina@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9523-3322>

UDC 332.1
JEL: A12; A19; R12

Semygulina I. B. The Theoretical Aspects of Spatial Development: Analyzing the World Experience in the Formation of the Territory Management System

The stages of development of the world economy and the peculiarities of the functioning of countries in the world, which are inherent in different time periods, are: changes in trends, emergence and increase of socio-economic and socio-political contradictions, importance of certain key factors for the formation of a policy of managing territorial development under different conditions, all this has led to the emergence of a number of spatial development theories. The authors of theories and models of spatial development considered the development of territories from the point of view of a wide range of factors of influence: geographical, administrative, economic, social, political, innovative, etc., characteristic of different time periods. An effective management of territorial development in modern conditions is becoming relevant in terms of the need not only to solve existing problems, but also to expand opportunities for self-development of territories. The implementation of theoretical provisions of spatial development theories has found a practical reflection in different historical periods of the economy of different countries. Theories of spatial development form the basis of the methodology of public administration, which determines the principles, directions of formation and ways to ensure the functioning of organizational structures and relevant mechanisms, models of development and management, approaches to the use of resources, etc. With the help of spatial theories one explains and anticipates trends, develops models and mechanisms of territorial development, forms instruments for their practical implementation. Due to the importance, complexity and interdependence with a whole range of socio-political, socio-economic, ecological and other processes, the issues of theoretical approaches to the formation and functioning of the optimal model of spatial development constantly remain in the field of view of researchers and practitioners of the world, which further determines the prospects and relevance of studying the defined topic.

Keywords: spatial development, theory of spatial development, system of public management of territories, territory, territorial development.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 22.

Semygulina Iryna B. – PhD (Economics), Junior Researcher of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: isemigulina@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9523-3322>

Характерні для різних часових періодів етапи розвитку світової економіки й особливості функціонування країн у світі (зміна тенденцій, поява та наростання соціально-економічних і суспільно-політичних суперечностей, важливість певних

ключових факторів для формування політики управління територіальним розвитком за різних умов) зумовили виникнення ряду теорій просторового розвитку.

Автори теорій і моделей просторового розвитку розглядали розвиток територій з позиції широкого

кола факторів впливу: географічних, адміністративних, економічних, соціальних, політичних, інноваційних тощо, характерних для різних часових періодів. Ефективне управління територіальним розвитком у сучасних умовах набуває актуальності з позиції необхідності не лише вирішення існуючих проблем, а й розширення можливостей для саморозвитку територій.

Розробкам теоретичних, методологічних, методичних, прикладних підходів до вирішення питань просторового розвитку присвячені роботи таких іноземних вчених, як Й. Тюнен, А. Маршалл, А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош, У. Айзард, П. Кругман, Дж. Бортс, Х. Зіберт, Р. Солоу, Т. Сван, Г. Менк'ю, Д. Ромер, Д. Уейл, Р. Барро, Х. Сала-і-Мартін, Р. Холлу, Ч. Джонс, Г. Мюрдаль, Ф. Перру, Х. Річардсон, Дж. Фрідман, Ж.-Р. Будвіль, Х. Р. Ласуен, П. Потье, Т. Хагерстранд, П. Хаггет, Х. Гірш, Б. Асхайм, А. Ізаксена, М. Портер та інших дослідників. Проблеми просторового розвитку вивчалися вітчизняними вченими: М. І. Долішнім, С. І. Дорогунцовим, Б. М. Данилишиним, А. Г. Мазуром, А. Т. Шевчук, М. О. Кизимом, В. С. Кравцівим, І. Р. Михасюком, М. І. Фащевським та багатьма іншими.

Внаслідок важливості, складності та взаємозалежності з цілим колом суспільно-політичних, соціально-економічних, екологічних та інших процесів питання теоретичних підходів до формування та функціонування оптимальної моделі просторового розвитку постійно залишаються в полі зору дослідників і практиків світу, що надалі визначає перспективність і актуальність вивчення визначеної тематики.

Мета статті – аналіз теорій просторового розвитку, класифікація теорій просторового розвитку щодо формування та функціонування системи розвитку територій (регіонів, громад) для використання в системі публічного управління всіх рівнів і формування й ефективного реалізації регіональної політики в Україні.

Завдання статті:

- ✦ провести аналіз теоретичних підходів до побудови системи просторового розвитку;
- ✦ провести аналіз теорій (моделей, методів, концепцій і т. ін.) щодо формування та функціонування систем просторового розвитку у світі;
- ✦ здійснити класифікацію світових теорій просторового розвитку, що спростить процес їх відбору та дозволить, після проведення детального аналізу, визначити найбільш оптимальні для України, і буде однією із складових теоретико-методологічної бази обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку країни та використання різних інструментів як державної, так і місцевої публічної політики щодо ефективного управління розвитком територій в Україні.

Теорії просторового розвитку представляють собою цілісні системи взаємопов'язаних принципів, ідей, висновків та уявлень про зв'язки між явищами та процесами, що характеризують форми функціонування та тенденції розвитку територій [16]. Вони складають основу методології публічного управління, що визначає принципи, напрями формування та способи забезпечення функціонування організаційних структур і відповідних механізмів, моделей розвитку й управління, підходи до використання ресурсів та інше. За допомогою просторових теорій пояснюють і передбачають тенденції, розробляють моделі та механізми територіального розвитку, формують інструменти їх практичної реалізації.

Класифікація теорій просторового розвитку, залежно від певних ознак, представлена групами за напрямками: теорії просторового розміщення, неокласичні теорії, теорії кумулятивного зростання тощо.

Формування групи теорій просторового розміщення відбувалося під впливом економічних і географічних теорій [16]: розміщення сільського господарства (Й. фон Тюнен), промислових (індустріальних) районів (А. Маршалл), розміщення промисловості (А. Вебер), центральних місць (В. Кристаллер), просторової економічної рівноваги (А. Льош), розміщення виробництва (У. Айзард) та інших, які надалі стали основою для досліджень економічних і просторових механізмів появи відмінностей у розподілі діяльності. У положеннях теорій нової економічної географії П. Кругмана, агломерації П. Кругмана та Д. Ромера [7] економічний розвиток територій розглядається через розосередження й агломерацію економічної активності (*табл. 1*).

Передумовою дослідження територіальних асиметрій виступають: неокласичні теорії, що базуються на виробничій функції, та теорії кумулятивного зростання, які є синтезом неокейнсіанських, інституціональних і економіко-географічних моделей [13].

В основу теорій неокласичного напрямку покладено правила виробничої функції зі спадною або постійною віддачею від масштабу, конвергенції, міжрегіональної торгівлі та мобільності факторів виробництва, переміщень і відстаней, збалансованого або рівноважного зростання й умови вільної конкуренції [17; 19] (*табл. 2*).

У теоретичних положеннях представників неокласичного напрямку економічний розвиток розглядається з позиції різних факторів впливу: на думку Р. Солоу, збільшення економічного зростання відбувається на фоні підвищення продуктивності праці залежно від техніки, технології й організації виробництва; за поглядами Р. Е. Холла та Ч. І. Джонса, крім традиційних факторів, на економічне зростання впливають інфраструктурні (соціальні, інституціональні, політичні) та географічні фактори; Дж. Бортс пов'язує зближення рівня територіального розвитку з мобільністю чинників економічного зростання

Група теорій за напрямом просторового розміщення

Назва, автор	Ключові тези
Теорія розміщення сільського господарства, Й. фон Тюнен	Обґрунтування впливу чинників відстані на вигідність ведення сільського господарства та транспортування продукції. Модель утворення функціональних зон навколо міста, які забезпечують раціональне виробництво і збут сільськогосподарської продукції
Теорія промислових (індустріальних) районів, А. Маршалл	Виділення промислових районів малих і середніх підприємств як альтернативи великим вертикально-інтегрованим виробничим комплексам. Формування основи теорії територіально-виробничих комплексів, кластерів
Теорія розміщення промисловості, А. Вебер	Формування факторів розміщення виробництва, що визначають «штандорт» (від нім. <i>standort</i> – місце розташування, розміщення) – оптимальне місце розташування підприємства або комбінації підприємств. Розміщення промисловості визначається транспортною, робочою, агломераційною орієнтаціями
Теорія центральних місць, В. Кристаллер	Визначення фокусів (ядер) різного рівня ієрархії, які притягують поселення нижчих рівнів. Мережа розселення розглядається залежно від збутового, транспортного й адміністративного факторів
Теорія просторової економічної рівноваги, А. Льош	Визначення теоретичних проблем розміщення господарства в країні й економічних районах. Модель просторової організації господарства залежно від ринку збуту, транспортних витрат і розміщення населення
Методи регіонального аналізу, У. Айзард	Адаптовано методи макроекономіки для досліджень регіонів і міжрегіональних зв'язків, розроблено моделі просторової рівноваги, формування промислових комплексів, досліджено суперечності в регіональних системах та ін.
Теорія нової економічної географії, П. Кругман	Закономірність виникнення регіональної агломерації на основі функціонування ринку або доступу до ринку є більшою, ніж ефект від масштабу виробництва, транспортних витрат і мобільності факторів виробництва
Теорія агломерацій, П. Кругман, Д. Ромер	Визначення концентрації виробничої діяльності в певних регіонах як основного фактора зростання. Головною причиною нерівномірного розвитку регіонів виступає агломерація виробничої діяльності територій

Джерело: узагальнено за [4; 5; 7; 16; 18].

Група теорій неокласичного напрямку

Назва, автор	Ключові тези
Методи виміру регіонального зростання, Дж. Бортс, Х. Зіберт	Основний акцент робиться на фактори, що збільшують виробничий потенціал економіки територій (кількість і якість природних ресурсів, загальна чисельність і кваліфікація трудових ресурсів, запаси капіталу, рівень технологій, транспортні витрати, соціальні фактори тощо). Рівень зростання економіки досягається за допомогою міжрегіонального руху факторів
Моделі збіжності, або конвергенції, Р. Солоу, Т. Сван, Г. Менк'ю, Д. Ромер, Д. Уейл, Р. Барро, Х. Сала-і-Мартін	Використовуються для оцінки ступеня збіжності між країнами та в межах однієї країни. Розділяються фактори капіталу на фізичні (або матеріальні) та людські, що дозволяє визначити ступінь взаємозамінності праці та капіталу, а також швидкість і конвергенцію темпів зростання економіки територій
Теорія статистичної оцінки ролі соціальних і політичних факторів у підвищенні продуктивності праці, Р. Е. Холл і Ч. І. Джонс	Крім традиційних виробничих факторів зростання (фізичний, людський капітал, праця тощо) враховано соціальні, інституціональні, політичні, географічні. Особлива увага приділяється показнику ефективності використання робочої сили, що визначається розбіжностями в соціальній інфраструктурі країн

Джерело: узагальнено за [13; 21; 22].

(«земля», «капітал», «праця») і технологічним рівнем виробництва [1].

Положення багатьох неокласичних теорій передбачають зближення відмінностей економічного територіального розвитку через механізм стихійного ринку, який ґрунтується на базових положеннях теорій порівняльних переваг Д. Рікардо, співвідношенні факторів виробництва Хекшера – Оліна, моделі вирівнювання цін на фактори виробництва Хекшера – Оліна – Самуельсона, теорії конвергенції Солоу і Свана, моделі екзогенного економічного зростання Менкью – Ромера – Уейла, Барро, Сала-і-Мартіна [13].

У результаті практичного застосування неокласичні моделі дозволяють:

- ✦ вимірювати територіальні ефекти;
- ✦ визначати напрямки руху факторів виробництва, товарів і послуг;
- ✦ виявляти ступінь впливу виробничих і просторових факторів на темпи зростання економіки;
- ✦ передбачати збіжність (конвергенцію) територіальних факторів.

Здобутки неокласичних теорій набувають особливої актуальності для обґрунтування нової ролі територій в умовах сучасної глобалізації з метою підвищення ефективності економічних процесів на основі виявлення чинників просторового розвитку та пошуку нових зв'язків і залежностей.

Серед слабких місць неокласичних моделей:

- ✦ занадто жорсткі передумови, які використовуються для пояснення територіального зростання;
- ✦ надмірна увага до обробного сектора;
- ✦ зневага до соціальних і політичних факторів;
- ✦ ігнорування інновацій і каналів їх поширення в економіці;
- ✦ розгляд зростання як послідовно змінюваний один одного однорідний рівноважний стан, а також допущення однорідності економічного простору та часу;
- ✦ використання в моделях умов вільної конкуренції;
- ✦ приділення значної уваги зовнішнім факторам, дія яких дуже слабо вивчена [13].

Теорії кумулятивного зростання (Г. Мюрдаль, Ф. Перру, А. Вебер, Х. Річардсон, Дж. Фрідман, Ж.-Р. Будвіль та ін.) базуються на парадигмі нерівномірності територіального зростання економіки та виокремленні полюсів зростання, популяризації проведення активної політики зменшення диспропорцій у рівнях економічного розвитку шляхом стимулювання найбільш відсталих територій [2].

Елементами теорії кумулятивного зростання виступають:

- ✦ посткейнсіанська теорія, що відстоює необхідність державного регулювання просторо-

вих відмінностей і стимулювання інвестицій та капіталу в слаборозвинуті території;

- ✦ теорія незбалансованого розвитку, що вивчає територіальні розбіжності під впливом ринкових відносин та їх зростання при відсутності державного регулювання;
- ✦ суспільна теорія регіоналізму з акцентом на асиметрії в системі «центр – периферія» у межах відокремленого розподілу ресурсів, політичної влади, соціальних відмінностей, конфліктів [6; 11].

Базові положення цих теорій і моделей (табл. 3) обґрунтовані:

- ✦ виникненням центрів зростання та каналів їх розповсюдження в просторовій економіці;
- ✦ утворенням агломерацій і центральних місць;
- ✦ дифузиею нововведень, розвитком периферійних територій;
- ✦ постійною віддачею від масштабу;
- ✦ нерівномірним зростанням в умовах вільної конкуренції [13].

Розвиток теорії «полюсів зростання» як основи кумулятивної теорії представлений у роботах: Ф. Перру – виділено полюси зростання на основі концентрації виробництва перспективних галузей у певному місті (регіоні, території); Ж.-Р. Будвільем – обґрунтовано можливість розгляду полюсів зростання як конкретних територій (населених пунктів), що мають інноваційну спрямованість; Х. Р. Ласуеном – деталізовано уявлення про полюси економічного зростання; П. Потье – визначено осі розвитку території, обґрунтовано положення щодо утворення додаткових імпульсів зростання для територій, що забезпечують транспортний зв'язок між полюсами зростання [17].

Натомість ефективність використання закладених у положеннях теорії «полюсів зростання» ринкових механізмів виробничої та територіальної самоорганізації потребують запровадження державних механізмів управління, спрямованих як на створення «полюсів зростання», так і на поширення їх ефекту. У теорії «центр – периферія» Дж. Фрідмана розглядається трансформація центр-периферійної структури у відносно рівномірно розподілену по території мережу взаємозалежних міських центрів з високим ступенем інтеграції місцевих економік [9] на основі застосування державних механізмів впливу на територіальний розвиток.

Практичне застосування кумулятивних моделей дозволяє здійснювати:

- ✦ урахування реальних територіальних факторів;
- ✦ використання інновацій як основного фактору зростання територій;
- ✦ застосування певних можливостей і потенціалу для вирівнювання соціально-економічного

Група теорій кумулятивного напрямку

Назва, автор	Ключові тези
Теорія кумулятивного зростання, Г. Мюрдаль	Переваги певних місцевостей, центрів (полюсів) зростання викликають прискорення їхнього розвитку та відставання відсталих територій. Зростання економіки відбувається нерівномірно, і рівні економічного розвитку територій не зближуються, однак, завдяки процесу «розбіжні ефекти», можливе їхнє деяке вирівнювання
Теорія полюсів зростання, Ж-Р. Будвіль, Ф. Перру, Х. Р. Ласуен	Визначення поняття «полюси зростання» та їх класифікацій. Роль держави у створенні «полюсів зростання» і «каналів» поширення «ефектів збільшення», гармонізації розвитку, зменшення неоднорідності або нерівномірності в економіці, галузях і територіях. Пропонується гармонізоване зростання й індикативне планування як інструменти для зменшення неоднорідності або розбіжностей рівнів економічного розвитку територій і країн
Теорія «осі розвитку», П. Потье	Території, які розташовані між полюсами зростання та які забезпечують транспортний зв'язок, одержують додаткові імпульси зростання завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновації, розвитку інфраструктури, перетворюються в осі (коридори) розвитку, що визначають разом з «полюсами зростання» просторовий каркас економічного зростання територій або країни
Модель сукупної причинної обумовленості, модель міської агломерації, Х. Річардсон	Будь-який розподіл державних ресурсів серед територій, що має метою максимально збільшити національне економічне зростання, буде лише підсилювати територіальні нерівності. Основним фактором зростання є концентрація виробничої діяльності в містах – великих промислових центрах, що є полюсами зростання. Територіальна агломераційна економіка відіграє ключову роль, стимулюючи технічний прогрес і підвищення продуктивності праці, впливаючи на процеси розміщення підприємств
Теорія «центр – периферія», Дж. Фрідман	Основними напрямками визначені: стимулювання розвитку нових опорних територій на периферії та підтримка міграції населення з найбільш депресивних територій в опорні. Кінцевим результатом є трансформація центр-периферійної структури у відносно рівномірно розподілену по території мережу взаємозалежних міських центрів з високим ступенем інтеграції місцевих економік
Модель «дифузії інновацій», Т. Хагерстранд, П. Хаггет	Сформовані стадії розвитку «хвилі нововведень»: різкий контраст між центрами та периферійними територіями на фоні дії потужних відцентрових сил призводить до утворення нових центрів і скорочення територіальних контрастів, відбувається поширення розвитку та загальний, але повільний, асимптотичний підйом до максимуму
Модель «вулкан», Х. Грш	Велика міська агломерація з розвинутою промисловістю та потужною науковою базою розвивається під дією періодичних імпульсів інноваційної діяльності, які згодом поширюються на периферію, супроводжується підвищенням рівня добробуту відсталих територій

Джерело: узагальнено за [9; 13; 15–17].

розвитку територій шляхом дифузії нововведень і індустріалізації;

- ✦ використання при розробці конкретних територіальних програм розвитку [13].

Серед слабких місць кумулятивних моделей називаються:

- ✦ орієнтація на великі господарства, відсутність належної уваги до специфіки територій та значення малих підприємств, які найчастіше мають визначальний вплив на територіальну економіку;

- ✦ невизначеність питань внутрішньої погодженості та значення транснаціональних фірм у розвитку економічного простору [13].

Система теорій просторового розвитку складає основу наукової бази, що вивчає територіальне розміщення економічної діяльності та диференціацію рівнів економічної активності територій під впливом певних факторів [20]. Незважаючи на значну кількість теорій, постійно триває пошук нових підходів і моделей, оскільки будь-яка з існуючих

теорій не може дати вичерпні відповіді на питання ефективності управління територіальним розвитком.

Подальше формування просторових теорій відбувається під впливом сучасних пріоритетів розвитку територіальних систем, серед яких:

- ✦ триваючі процеси самоорганізації;
- ✦ диференціація життєвого простору;
- ✦ ідентифікація та забезпечення конкурентного стану соціально-економічних систем у межах адміністративних територій;
- ✦ посилення значення інноваційних і культурно-духовних чинників;
- ✦ забезпечення повноцінного життєвого простору на засадах сталості.

Теорія саморозвитку Д. Ромера обґрунтовує територіальний розвиток з позицій ендогенної рівноваги, сприяння забезпеченню самодостатності на основі наявного соціально-економічного потенціалу територій, використання локальних конкурентних переваг, культури менеджменту, індустріальних традицій та ін. [16]. Теорія конкурентоспроможності М. Портера [16] представляє взаємовідносини між суб'єктами з позиції новацій, інтеграції на основі спільних інтересів та узгоджених дій, з метою створення якісного життєвого середовища. На основі теорії регіональних інноваційних систем Б. Асхайма та А. Ізаксена промислові райони, як джерела інновацій і суттєвого потенціалу для розвитку, виступають «центрами зростання держави», чим підтверджується зв'язок теорій і концепцій територіального розвитку та управління [3].

Реалізація теоретичних положень теорій просторового розвитку знайшла практичне відображення в різні історичні періоди становлення економіки різних країн.

Так, наприклад, розвиток європейської моделі територіального управління відбувався під впливом послідовної зміни різних методичних підходів: від допомоги кризовим територіям (початок ХХ ст.); запровадження міжрегіонального перерозподілу економічного зростання з орієнтацією на збалансований територіальний розвиток і створення полюсів зростання (середина ХХ ст.) і реформування адміністративно-територіального устрою (кінець ХХ ст.) на основі максимального використання внутрішнього потенціалу територій, підтримки малого та середнього бізнесу. Особливістю сучасного періоду є територіальний саморозвиток з урахуванням інтересів територій і покладання відповідальності за власний розвиток на місцеву владу.

Розвиток соціально-економічної та територіальної політики в Україні, на відміну від європейської практики поступового уточнення пріоритетів, відбувається здебільшого під впливом теорій, спрямованих на підтримку проблемних територій, з паралельним використанням елементів інших теорій, що

характеризують територіальне зростання на основі інноваційності, конкурентоспроможності, розвитку місцевого самоврядування.

Запропонований розподіл теорій просторового розвитку дозволяє виділити різні їх ознаки: направлені на подолання існуючих територіальних проблем і на подальший розвиток територій, що, своєю чергою, полегшить вибір і використання інструментів залежно від визначених пріоритетів державної соціально-економічної, зокрема регіональної, політики країни й ефективної її реалізації (рис. 1).

Також слід відмітити, що в дослідженні теоретичних і практичних аспектів функціонування різних країн та їх територій поняття просторового розвитку розглядається спільно з питаннями публічного управління, нормативно-правового регулювання, фінансового забезпечення, соціально-економічного розвитку, інвестиційної привабливості, захисту прав і свобод громадян тощо. Враховуючи значну кількість теорій просторового розвитку, сформульовані й різні його визначення.

Просторовий розвиток пропонується визначати [10] як форму координації динамічного процесу кількісних і якісних змін будь-яких явищ (регіон, економіка регіону, соціально-економічна система), який враховує зв'язки всіх складових (економічної, соціальної, екологічної, інноваційної, інших сфер), у результаті чого розвиток набуває нового якісного стану у вигляді певного співвідношення елементів, що забезпечує отримання синергетичного ефекту.

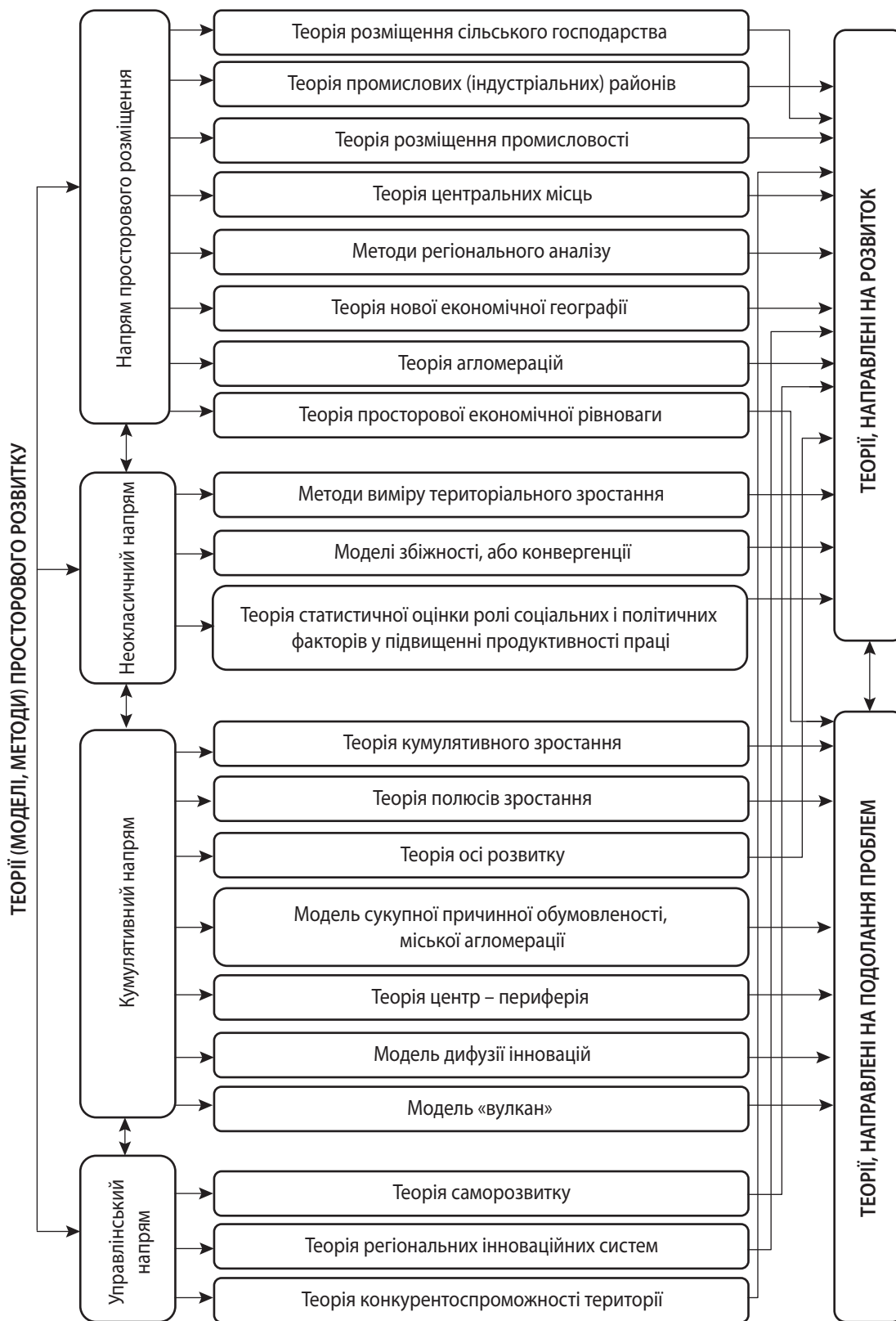
Просторовим розвитком пропонується вважати соціально-економічний простір, який розглядається як частина географічного простору, утворена сукупністю соціальних груп, індивідуумів, об'єктів і суб'єктів господарювання, інституційних структур і взаємовідносинами між ними, а також потоками речовини та енергії, сформованими в процесі їх взаємодії з природним середовищем [8].

Під просторовим розвитком розуміється комплекс організаційних заходів управління елементами та зв'язками територій, систему дій, спрямованих на оптимізацію просторових змін [12].

Просторовий розвиток будь-якої країни здійснюється через реалізацію пріоритетів соціально-економічної політики та політики територіального розвитку, що спрямовуються на вирішення завдань місцевого значення в економічній, соціальній, екологічній, адміністративній, організаційній, інших сферах життєдіяльності суспільства, які враховують загальнодержавні та місцеві інтереси [14].

ВИСНОВКИ

Дослідження еволюції теорій, моделей, методів просторового розвитку, які знайшли своє практичне втілення та функціонують у різних країнах, дозволяє зробити певні висновки для України.

Рис. 1. Розподіл теорій просторового розвитку за ознаками: подолання територіальних проблем і розвитку територій

Джерело: авторська розробка.

1. Політика соціально-економічного та територіального розвитку в Україні формується та реалізується в основному з використанням теорій, спрямованих на підтримку проблемних територій, паралельно із застосуванням елементів інших теорій (наприклад, теорія регіональних інноваційних систем, теорія конкурентоспроможності території).
  2. Запропоноване узагальнення положень теорій просторового розвитку за ознаками подолання територіальних проблем і розвитку територій дозволить у подальшому систематизувати та полегшити процес визначення й обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку країни та вибір інструментів ефективною реалізації національної, регіональної, місцевої політики щодо ефективного управління розвитком територій в Україні.
  3. На основі наукових досліджень і практичного досвіду доцільним є визначення оптимальних моделей просторового розвитку, які б відповідали національним (регіональним, місцевим) особливостям, тенденціям розвитку та були найбільш ефективними для територій України.
  4. Потребує подальшого постійного дослідження питання ефективного законодавчого забезпечення та практичного функціонування просторового розвитку в Україні, виявлення проблем і розробка пропозицій щодо їх вирішення. ■
8. Маруняк Є. О. Просторовий розвиток України в глобальній візії. *Вісник НАН України*. 2020. № 4. С. 73–83. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2020.04.073>
  9. Мельников Р. М. Проблемы теории и практики государственного регулирования экономического развития регионов : монография. М. : Изд-во РАГС, 2006. 231 с.
  10. Міняйленко І. В. Просторовий розвиток регіону: еволюція сучасних уявлень щодо сутності категорії. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2518>
  11. Мюрдаль Г. Современные проблемы «третьего мира». Драма Азии / пер. с англ. ; под общ. ред. Р. А. Ульяновского. М. : Прогресс, 1972. 767 с.
  12. Павлюк Ю. Ю. Просторовий розвиток регіонально-економічних систем. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 2. С. 42–47. URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/1868.pdf>
  13. Пельтек Л. В. Развитие региональной промышленной политики держави: теория, методология, механизмы : монография. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 268 с.
  14. Пєпа Т. В. Просторовий розвиток регіональних соціально-економічних систем в контексті державної регіональної політики. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2009. № 2. С. 17–21.
  15. Регіональна економіка та природокористування : навч. посіб. / А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 352 с.
  16. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. 512 с.
  17. Ліба Н. С. Систематизація теорій регіонального розвитку в еволюційному порядку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 2. С. 137–142. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26211/1/2-6-2-2016-23.pdf>
  18. Столбов В. А., Шарыгин М. Д. Введение в экономическую и социальную географию : учеб. пособие. М. : Дрофа, 2007. 253 с.
  19. Теорії та концепції регіональної економіки. URL: http://pidruchniki.com/1484030238539/rps/teoriyi_kontseptsiji_regionalnoyi_ekonomiki
  20. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія. Київ : КНЕУ, 2008. 272 с.
  21. Яремко Л. А. Конкурентоспроможність регіону в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 9. С. 135–145.
  22. Kovalyov A. The enterprise restructuring decision-making procedure. *Economic Sciences*. 2005. No. 8. P. 71–78.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ватченко О. Б. Теоретичне обґрунтування регіональної політики. *Регіональна економіка*. 2011. № 3. С. 27–34.
2. Вахович І. М., Табалова О. Є. Регіональні асиметрії сталого розвитку України: діагностика та механізм вирівнювання : монографія. Луцьк : Волиньполіграф, 2012. 333 с.
3. Гаджиев Ю. А. Новые формы территориальной организации производства и другие теории регионального экономического роста и развития. *Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера*. 2008. № 3. URL: <http://koet.syktsu.ru/vestnik/2008/2008-3/3/3.htm>
4. Голиков А. П., Прав Ю. Г. Сучасний стан і перспективи регіональної політики в Україні // Формування механізму регіонального управління в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 листопада 2001 р.). Харків : Магістр, 2002. С. 22–24.
5. Изард У. Методы регионального анализа. М. : Прогресс, 1966. 660 с.
6. Круш П. В., Кожемяченко О. О. Національна економіка: регіональний та муніципальний вимір : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2011. 320 с.
7. Макроэкономическая динамика северных регионов России / Ю. Гаджиев, В. Акопов, Д. Колечков и др. Сыктывкар : Директ-Медиа, 2015. 320 с.

REFERENCES

- Chuzhykov, V. I. *Hlobalna rehionalistyka: istoriia ta suchasna metodolohiia* [Global Regionalism: History and Modern Methodology]. Kyiv: KNEU, 2008.
- Gadzhiev, Yu. A. "Novyye formy territorialnoy organizatsii proizvodstva i drugiye teorii regionalnogo ekonomicheskogo rosta i razvitiya" [New Forms of Territorial Organization of Production and Other Theories

- of Regional Economic Growth and Development]. *Korporativnoye upravleniye i innovatsionnoye razvitiye ekonomiki Severa*, no. 3 (2008). <http://koet.syktu.ru/vestnik/2008/2008-3/3/3.htm>
- Gadzhiev, Yu. et al. *Makroekonomicheskaya dinamika severnykh regionov Rossii* [Macroeconomic Dynamics of the Northern Regions of Russia]. Syktyvkar: Direkt-Media, 2015.
- Holikov, A. P. et al. *Rehionalna ekonomika ta pryrodokorystuvannia* [Regional Economy and Nature Management]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2009.
- Holykov, A. P., and Prav, Yu. H. "Suchasnyi stan i perspektyvy rehionalnoi polityky v Ukraini" [Current State and Prospects of Regional Policy in Ukraine]. *Formuvannia mekhanizmu rehionalnoho upravlinnia v Ukraini*. Kharkiv: Mahistr, 2002. 22-24.
- Izard, U. *Metody regionalnogo analiza* [Regional Analysis Methods]. Moscow: Progress, 1966.
- Kovalyov, A. "The enterprise restructuring decision-making procedure". *Economic Sciences*, no. 8 (2005): 71-78.
- Krush, P. V., and Kozhemiachenko, O. O. *Natsionalna ekonomika: rehionalnyi ta munitsypalny vymir* [National Economy: Regional and Municipal Dimension]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2011.
- Liba, N. S. "Systematyzatsiia teorii rehionalnoho rozvytku v evoliutsiinomu poriadku" [Systematization of the Theories of Regional Development in the Evolutionary Order]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekonomika»*, is. 2 (2016): 137-142. <http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2621/1/2-6-2-2016-23.pdf>
- Maruniak, Ye. O. "Prostorovyi rozvytok Ukrainy v hlobalnii vizii" [Spatial Development of Ukraine in Global Vision]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 4 (2020): 73-83. DOI: <https://doi.org/10.15407/vishn2020.04.073>
- Melnikov, R. M. *Problemy teorii i praktiki gosudarstvennogo regulirovaniya ekonomicheskogo razvitiya regionov* [Problems of Theory and Practice of State Regulation of Economic Development of Regions]. Moscow: Izd-vo RAGS, 2006.
- Miniailenko, I. V. "Prostorovyi rozvytok rehionu: evoliutsiia suchasnykh uiavlenn shchodo sutnosti katehorii" [Spatial Development: Interpretation of Category]. *Efektivna ekonomika*, no. 11 (2013). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2518>
- Myurdal, G. *Sovremennyye problemy «tretetgo mira»*. Drama Azii [Contemporary Problems of the "Third World". Drama of Asia]. Moscow: Progress, 1972.
- Pavliuk, Yu. Yu. "Prostorovyi rozvytok rehionalno-ekonomichnykh system" [Spatial Development of Regional and Economic Systems]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, no. 2 (2011): 42-47. <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/1868.pdf>
- Pelteck, L. V. *Rozvytok rehionalnoi promyslovoi polityky derzhavy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy* [Development of Regional Industrial Policy of the State: Theory, Methodology, Mechanisms]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2010.
- Pepa, T. V. "Prostorovyi rozvytok rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system v konteksti derzhavnoi rehionalnoi polityky" [Spatial Development of Regional Socio-economic Systems in the Context of State Regional Policy]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia «Derzhavne upravlinnia»*, no. 2 (2009): 17-21.
- Rehionalne upravlinnia* [Regional Management]. Kyiv: NADU, 2014.
- Stolbov, V. A., and Sharygin, M. D. *Vvedeniye v ekonomicheskuyu i sotsialnuyu geografiyu* [Introduction to Economic and Social Geography]. Moscow: Drofa, 2007.
- "Teorii ta kontseptsii rehionalnoi ekonomiky" [Theories and Concepts of Regional Economy]. http://pidruchniki.com/1484030238539/rps/teoriyi_kontseptsiyi_rehionalnoyi_ekonomiki
- Vakhovych, I. M., and Tabalova, O. Ye. *Rehionalni asymetrii staloho rozvytku Ukraini: diahnostyka ta mekhanizm vyvniuvannia* [Regional Asymmetries of Sustainable Development of Ukraine: Diagnostics and Mechanism of Equalization]. Lutsk: Volynpolihraf, 2012.
- Vatchenko, O. B. "Teoretychne obgruntuvannia rehionalnoi polityky" [Theoretical Justification of Regional Policy Forming]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2011): 27-34.
- Yaremko, L. A. "Konkurentospromozhnist rehionu v umovakh hlobalizatsii" [Competitiveness of the Region in the Context of Globalization]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (2008): 135-145.